

DON QUIJOTE

MIGUEL DE
CERVANTES

Suomentanut Jyrki Lappi-Seppälä

WSOY

Miguel de Cervantes

Don Quijote

ENSIMMÄINEN JA TOINEN OSA

Suomentanut Jyrki Lappi-Seppälä

Runot tulkinnut Jukka Koskelainen

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ • HELSINKI

TEOKSEN RUNOSUOMENNOKSIIN ON SAATU
WSOY:N KIRJALLISUUSSÄÄTIÖN TUKEA.

ESPANJANKIELISET ALKUTEOKSET
El ingenioso hidalgo don Quijote de La Mancha (1605)
Segunda parte del ingenioso caballero don Quijote de La Mancha (1615)

ALKUTEKSTINÄ ON PÄÄOSIN KÄYTETTY
FRANCISCO RICON JOHTAMAN TOIMITUSKUNNAN
KRIITTISTÄ LAITOSTA (INSTITUTO CERVANTES, 1998).

SUOMENNOS © JYRKI LAPPI-SEPPÄLÄ JA WSOY
RUNOSUOMENNOKSET © JUKKA KOSKELAINEN JA WSOY

ISBN 978-951-0-34901-4

PAINETTU EU:SSA

Don Quijote

ESPANJAN HISTORIAN JA
CERVANTESIN ELÄMÄN MERKKIPAALUJA

SUOMENTAJAN SAATESANAT

NEUVOKAS RITARI
DON QUIJOTE MANCHALAINEN I

NEUVOKAS RITARI
DON QUIJOTE MANCHALAINEN II

LIITE:
OMISTUSKIRJOITUKSET
SISÄLLYS

ESPANJAN HISTORIAN
JA CERVANTESIN ELÄMÄN
MERKKIPAALUJA

- 711 arabien sotajoukot voittavat länsigootit Guadaleten taistelussa, minkä jälkeen eri puolilta Pohjois-Afrikkaa ja Lähi-itää tulleet muslimijoukot vähitellen valloittavat suurimman osan Iberian niemimaata. Islamilaisen Espanjan (arabiaksi *al-Andalus*) pääkaupungiksi tulee Córdoba. Islamin eteneminen on nopeaa. Vuonna 712 kukistuu länsigoottien pääkaupunki Toledo, ja muutamassa vuosikymmenessä lähes koko nykyinen Espanja on muslimien vallassa. Unohtaa ei sovi myöskään juutalaista Espanjaa (hepreaksi *Sefarad*), vaikutusvaltaista juutalaisyhteisöä, joka toimi al-Andalusin yhteydessä ja enimmäkseen sen kanssa sovussa. Monet eri aloilla kunnostautuneet espanjalaiset ovat olleet pakkokäännytyksen jälkeen uskontoa vaihtaneiden juutalaisten jälkeläisiä. Heidän joukossaan on ollut jopa katolisia oppineita ja pyhiä, kuten **Fray Luis de León** sekä **Ávilan pyhä Teresa**. Pohjois-Afrikassa, Israelissa ja Balkanilla elää vielä karkotettujen juutalaisten jälkeläisiä, jotka puhuvat vanhakantaista juutalaisespanjaa, ladinoa eli djudezmoa.
- 772 Pohjois-Espanjassa käydään muslimijoukkoja vastaan menestyksekkäs Covadongan taistelu. Tästä katsotaan alkavaksi *reconquista*, kamppailu Iberian niemimaan valtaamiseksi muslimeilta kristityille. Pohjoiseen perustetaan kristitty Asturian kuningaskunta.
- 800 -luvun alkupuolella Umajadi-dynastiaa edustava Abdarrahan I perustaa Damaskoksen kalifikunnasta riippumattoman al-Andalusin emiraatin.
- 900 -luvulla Abdarrahan III perustaa ei vain poliittisesti vaan myös uskonnollisesti riippumattoman Córdobaan kalifaatin. Alkaa islamilaisen Espanjan kaikinpuolisen kukoistuksen aika. Tieteitä ja taiteita suositaan, maataloutta kehitetään, kaupunkeja kaunistetaan. Al-Andalus on kulttuurisesti monin tavoin kehittyneempi kuin Euroopan kristityt valtiot. Tärkeitä tehtävää muslimihoveissa mm. lääkäreinä ja tähtitieteilijöinä täyttävät juutalaiset

oppineet. Suurin osa Espanjaa hallinneista muslimidynastioista suhtautuu kristittyihin ja juutalaisiin suvaitsevasti – näiden on tosin maksettava maurihallitsijoille enemmän veroa kuin muslimien. On kuitenkin myös aikakausia, joina toisuskoiset joutuvat kokemaan vainoja.

- 1000 -luvulla alkavat islamilaisen hallinnon sisäiset ristiriidat ja valtataistelut. Aiemmin yhtenäinen al-Andalus pirstoutuu lukuisiksi pikku kuningaskunniksi (*taifas*). Samaan aikaan Pyreneitten reunamille syntyy kaksi uutta kristittyä kuningaskuntaa, Navarra ja Aragonia. Eriolaisten liitosten seurauksena Galiciasta, Asturiasta ja Leónista muodostetaan yhdistynyt Leónin kuningaskunta. Sitä mukaa kuin kristittyjen joukot etenevät etelään ja valtaavat muslimeilta lisää alueita, Leónia ympäröivistä vasallivaltioista syntyy Kastilian kuningaskunta. Barcelona, Valencia ja Mallorca liitetään Aragoniaan, joka puolestaan ottaa haltuunsa Sisilian, Sardinian ja Napolin. Muitakin alueliitoksia tehdään, kunnes Iberian niemimaalla on enää Kastilian, Aragonian ja Portugalin kuningaskunnat sekä lukuisia islamilaisia *taifa*-valtioita.
- 1100 -luvulta 1400-luvun loppupuolelle asti kristityt kuningaskunnat valloittavat muslimivaltioilta jatkuvasti lisää alueita, kunnes tullaan Espanjan historian käännekohtaan, vuoteen 1492.
- 1492 Aragonian **Ferdinandin** ja Kastilian **Isabellan** avioliiton myötä syntyy yhtenäinen Espanjan kuningaskunta. **Kristoffer Kolumbus** lähtee etsimään uutta meritietä Intiaan, mutta eksyy Karibianmerellä sijaitsevalle Hispaniolan saarelle. Alkaa Amerikan saarten ja mantereen valloitus. Viimeinen Espanjan maaperällä sinnittelevä islamilainen kuningaskunta Granada kukistuu ja antautuu kristityille. Muslimeille ja juutalaisille annetaan kaksi vaihtoehtoa: kääntyminen kristinuskoon tai karkotus. Inkvisitio vainoaa uskotaan kiinni pitäviä tai valekristityksi epäiltyjä muslimeja ja juutalaisia armotta. Espanjaan jääneitä maureja, jotka ovat muodollisesti kääntyneet kristinuskoon, mutta jatkavat perinteisten tapojensa noudattamista, aletaan kutsua nimellä *morisko*. Kääntyneiden juutalaisten jälkeläisiä nimitellään vähätellen *uus kristityiksi*. Alkaa vainoharhainen epäluulo käännyntäisten uskon aitoutta kohtaan, jota pyritään »tutkimaan» kuulusteluihin ja kidutuksiin. Vääräuskoisiksi otaksuttuja poltetaan roviolla.
- 1496 Espanjassa annetaan »veren puhtautta» koskevat määräykset, joiden päätarkoituksena on estää kristinuskoon kääntyneiden juutalaisten pääsy valtion virkoihin ja eri ammattien harjoittajiksi.

- n. 1508 ilmestyy **Garci Rodríguez Montalvon** ritarromaani *Amadis de Gaula*, josta tulee pian Euroopan luetuin kirja ja *Don Quijoten* seikkailujen esikuva.
- 1521 **Hernán Cortés** valloittaa Meksikon. Kultaa ja hopeaa tulvii Uudesta maailmasta emämaahan Espanjaan, josta tulee Euroopan vaurain valtio, mutta rikkauksien virta aiheuttaa valtavan inflaation ja kuihduttaa maan oman tuotannon.
- 1547 lokakuun 9. päivänä Alcalá de Henaresin kaupungissa kastetaan välskäri **Rodrigo de Cervantesin** neljäs lapsi **Miguel**.
- 1551 Cervantesin perhe muuttaa Valladolidiin.
- 1552 Rodrigo de Cervantes joutuu velkavankeuteen.
- 1553 Cervantesit muuttavat taas, tällä kertaa Córdobaan. Miguel pannaan jesuiittojen pitämään alkeiskouluun.
- 1554 ilmestyy tuntemattomaksi jääneen tekijän satiirinen ja yhteiskuntakriittinen veijariromaani *Lazarillo de Tormes*, josta Cervantesin *Don Quijote* saa paljon vaikutteita.
- 1556 Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan hallitsija **Kaarle V** luopuu kruunusta ja luovuttaa pojalleen **Filip II:**lle Euroopan mahtavimman valtakunnan, johon kuuluvat Espanjan lisäksi silloiset Alankomaat (koko nykyinen Benelux-alue), puolet Italiasta, erillisalueita Pohjois-Afrikan rannikolla sekä suunnattoman laajat siirtomaat Pohjois-, Keski- ja Etelä-Amerikassa, Kariibilla sekä Filippiineillä.
- 1557 Roomassa ilmestyy ensimmäinen koko katolista kirkkoa koskeva Kiellettyjen kirjojen luettelo (*Index librorum prohibitorum*).
- 1559 ilmestyy **Jorge de Montemayorin** paimenromaani *Diana*, menestysteos, josta otetaan pelkästään 1500-luvun aikana kaksikymmentäkuusi painosta.
- 1561 syntyy Cervantesin aikalainen **William Shakespeare**. Miguelin isä Rodrigo de Cervantes ryhtyy harjoittamaan lääkärintointia Espanjan suurimmassa kaupungissa Sevillassa.
- 1566 Filip II sulkeutuu El Escorialin luostari-palatsiin. Cervantesin perhe muuttaa taas, nyt Madridiin.

- 1567 Miguel kirjoittaa ensimmäiset tunnetut runonsa. Hän saa opetusta katolilaiselta humanistilta **Juan López de Hoyosilta** ja tutustuu todennäköisesti tämän välityksellä *Hulluuden ylistykseen* ja muihin **Erasmus Rotterdamlaisen** kirjoituksiin.
- 1568–1571 Granadan moriskot järjestävät useita kapinoita, jotka kukistetaan verisesti (Alpujarran sodat).
- 1569 Muuan Miguel de Cervantes määrätään pidätettäväksi hänen osallistuttuaan laittomaan kaksintaisteluun ja haavoitettuaan vastapuolta. Hänen oikea käsivartensa määrätään katkaistavaksi ja hänet tuomitaan kymmenen vuoden maastakarkotukseen. Ei ole varmaa, onko kyseessä juuri meidän kirjailijamme. Joka tapauksessa hänen oikeaa kättänsä ei katkaista, mutta kohtalon ivaa on, että myöhemmin rampautuu hänen vasen käsivartensa. Cervantes on siirtynyt Roomaan, jossa hän hankkii todistuksen verensä puhtaudesta ja pääsee kardinaali **Acquavivan** palvelukseen.
- 1571 Venetsia, Espanja ja Vatikaani muodostavat liittokunnan, jonka päämääränä on rajoittaa osmanivaltakunnan laajentumista Kreikan rannikolla. Vuonna 1571 käydään ratkaisutaistelu Korintin rannikolla Lepantossa (turkiksi İnebahti, kreikaksi Έπαhtos). Kristitty liittokunta voittaa laajassa meritaistelussa osmanit ja estää näin turkkilaisten vaikutusvallan kasvun Euroopassa. Liittoumaa johtaa keisari Kaarle V:n avioton poika (Filip II:n velipuoli) **Juhana Itävaltalainen**, ja osmanien johdossa on **Ali Pašša**. Sotaan pestautuu myös Miguel de Cervantes merijalkaväen sotilaana. Hän haavoittuu taistelussa rintaan sekä vasempaan käsivarteen, joka rampautuu pysyvästi.
- 1572–1573 Cervantes osallistuu Juhana Itävaltalaisen joukoissa Korfun valtaamiseen sekä Tunisin edustalla sijaitsevan La Gouletten linnoituksen kukistamiseen.
- 1575 Cervantes lähtee Napolista paluumatkalle Espanjaan. Merimatkan aikana berberialaiset (pohjoisafrikkalaiset) merirosvot kaappaavat hänet sekä hänen veljensä Rodrigon ja kuljettavat heidät panttivangeiksi Algeriin. Koska Miguelilla on mukanaan suosituskirje Juhana Itävaltalaiselta, merirosvot kuvittelevat hänen olevan korkea upseeri ja aikovat kiristää hänestä lihavat lunnaat. Rodrigo-veli lunastetaan vapaaksi vuonna 1577, mutta Miguelista vaaditun huiman lunnassumman maksajia joudutaan odottamaan viisi vuotta (1575–1580), jotka Cervantes joutuu viettämään kaappareiden orjana. Sekä Lepanton meritaistelua, La Gouletten valtaamista että kristittyjen orjien

elämää Pohjois-Afrikassa on kuvattu realistisesti ja tarkkaan *Don Quijoten* I osan erilliskertomuksissa, ja Algerin orjuutta vielä seikkaperäisemmin Cervantesin näytelmässä *Los baños de Argel* (1615).

- 1580 Miguel de Cervantes ostetaan vapaaksi ja hän palaa Madridiin.
- 1582 Cervantes hakee virkapaikkaa Uudesta maailmasta ja pitää sen saamista varmana, koska hän on mm. Lepantossa ansioitunut sotasankari. Hakemus hylätään.
- 1584 Miguel avioituu **Catalina de Salazarin** kanssa ja muuttaa tämän kotikyliin, Toledon lähistöllä sijaitsevaan Equiviasiin, jonka asukkaista yksi jos toinenkin on todennäköisesti ollut esikuvana *Don Quijoten* henkilöhaamoille.
- 1585 Cervantes kirjoittaa ensimmäistä suorasanaista teostaan, keskeneräiseksi jäävää paimenromaanin *Galatea*. Teatterit esittävät muutamaa hänen sittemmin kadonnutta näytelmäänsä.
- 1586 Vain pari vuotta maalaiselämää vietettyään Cervantes jättää vaimonsa Esquiviasiin, muuttaa Sevillaan ja lähtee kiertämään Andalusiaa.
- 1587 Cervantes ryhtyy hengenpitimikseen keräämään »Voittamattoman armadan» varustamista varten määrättyjä sotaveroja Espanjan kruunulle.
- 1588 Britannian laivasto kukistaa »Voittamattoman armadan». Espanjan asema merimahtina luhistuu. Maan kauppa ja teollisuus kärsivät.
- 1589 Cervantes hakee taas virkaa Uuden maailman hallinnosta. Hakemus hylätään.
- 1592 Kirjailijaa syytetään verovarojen kavaltamisesta. Ensimmäinen vankeustuomio.
- 1597 Cervantes istuu toistamiseen Sevillan vankilassa, taas syytettynä verorahojen kavaltamisesta. Oikeastaan kyse lienee ollut siitä, että muuan pankkiiri, jonka haltuun hän on tallettanut rahaa, ajautuu konkurssiin. Monien tutkijoiden mukaan *Don Quijoten* I osan käsikirjoitus on saanut alkunsa juuri Sevillan vankilassa.
- 1598 Filip II kuolee. Kaikki espanjalaiset teatterit suljetaan. Valtaistuimelle nousee **Filip III**. Cervantes vapautuu vankilasta.

- 1600 Teatterit avaavat jälleen ovensa Espanjassa. Shakespeare julkaisee *Hamletin*.
- 1602 Miguel palaa vaimonsa luo Esquivasiin ja jatkaa *Don Quijoten* kirjoittamista. Seuraavana vuonna pariskunta muuttaa Valladolidiin, jonne myös Espanjan hovi on siirtynyt.
- 1605 *Don Quijoten* I osa julkaistaan. Seuraa valtaisa menestys. Pelkästään teoksen julkaisuvuonna siitä otetaan Espanjassa kuusi virallista painosta. Pian julkaistaan myös piraattipainoksia Espanjassa, Portugalissa, Brysselissä ja Antwerpenissa. Ensimmäisen osan englanninkielinen käännös julkaistaan 1612, ranskankielinen 1614, italiankielinen 1622, saksankielinen 1648 ja ruotsinkielinen (jonka tiedetään olleen Aleksis Kiven mielilukemista ja vaikuttaneen mm. *Seitsemään veljekseen*) vuonna 1802.
- 1609 Moriskojen maastakarkotus saavuttaa huippunsa. Satoja tuhansia mauritaustaisia espanjalaisia passitetaan Pohjois-Afrikkaan.
- 1613 Cervantes julkaisee novellikokoelman *Opettavaisia kertomuksia*, josta tulee myyntimenestys.
- 1614 Tuntemattomaksi jäänyt tekijä, joka käyttää salanimeä **Alonso Fernández de Avellaneda**, julkaisee *Don Quijoten* väärennetyn II osan. Sen esipuheessa hän pilkkaa karkeasti Cervantesia viitaten muun muassa tämän käsivammaan. Raivostunut Cervantes jatkaa kiireesti jo aloittamaansa *Don Quijoten* »oikean» II osan kirjoittamista. Samana vuonna hän julkaisee runokokoelman *Viaje del Parnaso*.
- 1615 ilmestyy Cervantesin *Don Quijoten* II osa samoin kuin näytelmänide *Ocho comedias y ocho entremeses* (suom. *Välinäytöksiä*).
- 1616 Miguel de Cervantes kuolee Madridissa ja haudataan 23.4. (gregoriaanisen kalenterin mukaan). Samana päivänä 23.4. (mutta juliaanisen kalenterin mukaan) kuolee William Shakespeare.
- 1617 Cervantesin romaani *Los trabajos de Persiles y Sigismunda* julkaistaan postuumisti.

JYRKI LAPPI-SEPPÄLÄ

SUOMENTAJAN SAATESANAT

Miguel de Cervantes koki niin yksityis- kuin työelämässään jatkuvaa vastatuulta. Vaikka hän oli Lepanton meritaistelussa kunnostautunut sotasankari, hänen kruunulle osoittamansa viranhaut hylättiin yksi toisensa jälkeen. Algerin orjuudesta vapauduttuaan Cervantes sai niukan toimeentulon kiertävänä veronkantajana, ja siinäkin toimessa häntä syytettiin varojen väärinkäytöstä, todennäköisesti tekaistuvin perustein.

Yhtenä syynä viranomaisten nurjaan suhtautumiseen saattoi olla se, että Cervantesin syntyperä ei ehkä täyttänyt Filip II:n aikaisia hysteerisiä »veren puhtauden» kriteereitä: hänen esivanhempiansa joukossa on saat- tanut olla kristinuskoon kääntyneitä juutalaisia. Tähän on erinäisiä vii- teitä, muun muassa puutteelliset asiakirjatiedot Cervantesin syntymäs- tä, hänen isänsä ja isoisänsä toiminta välskäri-lääkäreinä (ajan tyyppillinen juutalaisammatti) sekä se, ettei Miguelin äidistä tiedetä juuri muuta kuin että hänen sukunimensä oli Cortinas. Tämä voisi selittää *Don Quijotessa* esiintyvät kriittiset viittaukset veren puhtauden politiikkaan.

Myöskään ihmissuhteissaan Cervantesilla ei näytä olleen mainittavaa onnea. Vaimonsa Catalina de Salazarin hän jätti parin vuoden yhdessä- olon jälkeen ja palasi tämän luo vasta kuusitoista vuotta myöhemmin. Pariskunnalla ei ollut lapsia, mutta Miguelilla oli avioton tytär.

Algerin panttivankeuden jälkeen, vasta yli 40-vuotiaana, Cervantes päätti ryhtyä kirjailijaksi. Myös tämä ura oli täynnä epäonnistumisia, kunnes Cervantes lähes 60-vuotiaana saavutti suunnattoman suosion ritarromaaneita parodioivalla teoksellaan *Don Quijote*. Kaikki Cervantesin siihenastiset kirjalliset yritelmät olivat myötäilleet aikakauden muotovaai- timuksia ja hallitsevan eliitin makutottumuksia. Hänen runonsa ovat tai- tavasti sommiteltuja, mutta hieman puisevia. *Galatea* on vakavissaan kir- joitettu imelä paimenromaani, ja postuumisti julkaistu, kuvitteelliseen »Pohjolaan» sijoitettu seikkailukertomus *Persiles y Sigismunda*, muistuttaa enemmän *Don Quijotessa* ilkkuttuja ritarromaaneja kuin niiden parodiaa.

Cervantesin kunnianhimo suuntautui ennen kaikkea teatteriin. Mut- ta vaikuttaa siltä, että sekin mitä hän sillä saralla sai aikaan kalpeni kirkon

ja aateliston lellikin, aikansa suuren kirjailijaneron Lope de Vegan taidokkaan ja laajan näytelmätuotannon rinnalla.

Vasta kun sekä Cervantesin yksityiselämä että kirjalliset pyrkimykset olivat ajautuneet karille, hän ilmeisesti päätti lyödä lekkeriksi ja kirjoittaa kertomuksen jolla ei ollut siihenastisen kirjallisuuden muotoja tapavaatimusten kanssa mitään tekemistä. Cervantes kutoi teokseen oman elämänsä kirjavat kokemukset sotilaana, panttivankina ja veronkerääjänä ja lainasi romaanihenkilöilleen piirteitä erilaisista irvokkaista tyypeistä, joihin hän oli lukuisten matkojensa aikana törmännyt.

Tuloksena on tämä hauska, viisas ja ovela kertomus, jossa mikään ei ole sitä miltä ensin näyttää. Cervantes halusi todennäköisesti ensi sijassa viihdyttää, ja huippuhauskana huumoriteoksena aikalaiset *Don Quijoteen* suhtautuivatkin. Mutta riuhtaistuaan itsensä irti aikakauden kahlitsevista kulttuurinormeista ja heittäytyttyään kirjoittamaan löysin rantein Cervantes tuli luoneeksi mestariteoksen, josta jälkimaailma on löytänyt mitä koukeroisimpia ajatusrakennelmia ja kerrostumia, sellaisiakin joita Cervantes ei ehkä tietoisesti pyrkinyt siihen sisällyttämään. Myös *Don Quijoten* jälkeen julkaistut *Opettavaisia kertomuksia* ja *Välinäytöksiä* edustavat samaa pidäkkeetöntä Cervantesia.

Näissä teoksissa on enemmän tai vähemmän peiteltyjä viittauksia aikakauden yhteiskunnallisiin ilmiöihin, samoin kuin tahallista monitulkintaisuutta ja eroottista kaksimielisyyttä, jota kaikkea ei edes espanjankielinen nykylukija täysin pysty ymmärtämään ja jonka välittäminen vieraille kielelle on sitäkin vaikeampaa. Vaikka olen halunnut käyttää alkuteoksen tulkinnassa ainoastaan kaunokirjallisia keinoja enkä siksi ole liittänyt suomennokseen yksityiskohtaisia viitteitä ja selityksiä, seuraavat pikku huomiot toivottavasti auttavat teoksen ymmärtämistä. *Don Quijoten* kirjallisuustieteellisen ja -historiallisen arvioinnin jätän mielelläni tutkijoiden huoleksi. Minulla on kuitenkin alkuteoksesta oma tulkintani – se on juuri tämä suomennos.

Ristiriitaisuudet, nimet

Don Quijotessa on tavattoman paljon tapahtumien kulkuun sekä henkilöiden ja paikkojen nimiin liittyviä epäjohdonmukaisuuksia, sellaisia joita elokuvamaailmassa kutsutaan »klaffivirheiksi». Osa liittyy varmasti tekijän tai kirjanpainajan taikka molempien huolimattomuuteen.

Tyypillinen esimerkki on Sancho Panzan aasin katoaminen. Yhdessä kohdassa Sancho valittaa että hänen aasinsa on varastettu, mutta pian samalla elikolla taas ratsastetaan kaikessa rauhassa. Näin kerrotaan kirjan ensipainoksessa. Toisessa painoksessa Cervantes on itse yrittänyt hätäisesti parsia tätä ongelmaa, mutta seurauksena on ollut muutamia uusia epä johdonmukaisuuksia. Tässä kohdin olen noudattanut sellaisia Cervantesin tekstiä lievästi manipuloivia laitoksia, joissa muutaman kappaleen paikanvaihdoksella ja parilla sidelauseella on saatettu tämäkin osa tarinasta lukijalle ymmärrettäväksi. Muilta osin olen seurannut Francisco Ricon toimituskunnan editiota (*Instituto Cervantes*, 1998).

Osa nimien horjunnasta on tietoista parodiaa historiankirjoituksen lähdekriittisistä huomautuksista, joissa viitataan eri asiakirjojen versioihin tapahtumien kulusta ja henkilöiden nimistä. Siksi I osan 1. luvussa pohditaan otsa rypyssä, oliko päähenkilön oikea sukunimi Quijada, Quesada vai mahdollisesti Quijana, mutta myöhemmin todetaan, että se olikin Quijano. Ritariksi ryhdyttyään Alonso Quijano ottaa nimen »don Quijote», vaikka alhaisaatelinen ei olisi saanut käyttää *don*-arvonimeä. Sana *quijote* tarkoittaa kastilian kielessä haarniskaan kuuluvaa reisisuojusta, mutta lisäksi päätte *-ote* voi viitata suureen ja rumaan tai kömpelöön ja naurunalaiseen. Kaiken kukkuraksi lukijan mieleen tulee helposti kuningas Arthurin tarinoiden ritari Lancelot, jonka nimi on espanjaksi Lanzarote.

Sancho Panzan vaimon nimeksi mainitaan I osan 7. luvussa Juana Gutiérrez, mutta hetkeä myöhemmin Sancho sanoo sen olevan Mari Gutiérrez. II osan 5. luvusta alkaen vaimon nimenä onkin Teresa Panza. Tämä on naurettavaa, koska *panza* tarkoittaa 'möhömahaa', joten se voi tuskin olla Sanchon sukunimi, kokkanimi korkeintaan.

Cervantes leikitteli nimillä myös omassa elämässään. Hän otti Algerin vankeudesta vapauduttuaan toiseksi sukunimekseen Saavedra erään kaukaisen sukulaisensa mukaan, vaikka hänen äitinsä oli sukujaan Cortinas, ja Espanjassa oli tuolloin tapana – ja nykyään sääntönä – että henkilön ensimmäinen sukunimi tulee isältä ja toinen äidiltä.

Nimien vaihdoksilla saatetaan parodioida myös uskontojen ja eeposten perinnettä, jossa jumalille ja sankareille annetaan yhä uusia nimiä ja epiteettejä – heidät ikään kuin jaetaan eri persooniksi. Myös don Quijote, jolle Sancho on antanut koomisen lisänimen »Surkean hahmon ritari» (ks. seuraava huomautus), nimittää itsensä »Leijonaritariksi» sen

jälkeen kun hän II osan 17. luvussa on astunut pelottomasti leijonahäkkiin – mutta laiska leijona on tuskin viitsinyt kääntää kylkeään. Matkiesaan Amadis Gallialaisen katumusharjoitusta vuoristossa don Quijote ottaa nimekseen »Hämärän prinssi».

Paikannimet ovat luku sinänsä. Romanttiset ritarikertomukset sijoituivat melkein aina vuoristoseudulle, joten La Manchon maakunnan rannattomat lakeudet olivat aikalaisten mielestä vihoviimeinen paikka missä mitään sankarillista saattoi tapahtua, sehän oli espanjalaisten Perähikiä. Don Quijoten kuvitelmien valtiattaren Dulcinean – ronskin maalaistyttö Aldonza Lorenzon – kotipaikka El Toboso oli Cervantesin aikaan kylä, jonka asukkaista valtaosa oli saviruukkujen valmistuksella elantonsa saavia moriskoja, siis vallitsevan käsityksen mukaan salamuslimeja. Sana *mancha* tarkoittaa espanjassa myös 'tahrää', mikä lienee lisäviittaus seudun epäpuhtaaseen asujaimistoon.

Surkean hahmon ritari

Jos joku lukijoista on saanut kuulla, sitä ihmetellyt ja siitä ehkä mielen­sä pahoittanut, ettei don Quijoten lisänimenä tässä suomennoksessa olekaan »Surullisen» vaan »Surkean hahmon ritari», hänen kannattaa ennen varsinaisen luentansa aloittamista käydä tarkistamassa I osan 19. luvusta nimityksen antajan Sancho Panzan perustelut sille, että hänen isäntän­sä hahmo oli pikemmin »surkea» (surkuteltava, sääli­ttävä, surkuhupaisa) kuin »surullinen».

*»Eräässä La Manchon maakunnan kylässä,
jonka nimeä en viitsi tässä turhaan mainita...»*

Tämä on *Don Quijoten* ensimmäinen lause. Maininta on aiheuttanut La Manchassa vuosisatoja kestäneen kilpailun siitä, millä kylällä on kunnia olla »se oikea», vaikka kirjailija on kenties viitannut juuri tuolla paikkakunnalla saamiinsa ikäviini­kokemuksiin. Mielikuvitusta on edelleen kiihottanut tämä II osan viimeiseltä sivulta löytyvä virke:

Näin päättyi neuvokkaan manchalaisen elämä, ritarin, jonka kotikylää sidi Hamid ei halunnut tarkkaan ilmaista, jotta kaikki La Manchon kau­pungit ja kylät voisivat kilvan väittää don Quijotea omaksi pojakseen,

aivan kuten seitsemän Kreikan eri kaupunkia kilpaili siitä, mikä niistä oli Homeroksen syntymäpaikka.

Alcalá de Henaresin ja Madridin yliopistojen yhteistyönä 2009 tehdys-
sä monitieteisessä tutkimuksessa* pyritään osoittamaan, että Cervantes
on sirotellut pitkin *Don Quijotea* niin runsaasti viittauksia päähenkilöi-
den kohtaamien paikkojen maisemiin, kasvullisuuteen, eläimistöön, asu-
jaimistoon sekä erilaisiin etappeihin (kuten majataloihin), että yhdessä
hyvinkin tarkasti annettujen välimatkatietojen kanssa ne muodostaisi-
vat aarrekartan, jonka avulla »eräs La Manchän maakunnan kylä» voi-
daan selvittää. Cervantes olisi näin haastanut jälkipolvet älyleikkiin, jon-
ka päätteeksi don Quijoten kotipaikka selviää. Mainitun tutkimuksen
mukaan se olisi *Villanueva de los Infantes*, mutta väittely tästäkin teesistä
jatkuu edelleen. Oli miten oli, välimatkat tuntuvat olevan teoksessa tär-
keitä, joten olen koettanut olla niiden suhteen tarkka. Matkan yksikkö-
nä on alkuteoksessa useimmiten *legua*, jonka tarkka lukuarvo vaihteli Es-
panjan eri kuningas- ja maakunnissa, mutta oli keskimäärin 5,5 kilomet-
riä. Koska kilometri on suhteellisen uusi käsite, olen muuntanut *leguat*
noin kilometrin mittaisiksi *virstoiksi*.

Kirkko, papit

Mahdollisista juutalaisista esi-isistään riippumatta Cervantes piti var-
maankin itseään kristittynä, mutta hänen kristillisyytensä oli saanut voi-
makkaita vaikutteita muun muassa Erasmus Rotterdamilaisen edusta-
masta katolisesta humanismista, joten hän suhtautui erittäin kriittises-
ti kirkon hierarkiaan, etniseen ja uskonnolliseen suvaitsemattomuuteen,
sensuuriin ja tietenkin inkvisition harjoittamaan suoranaiseen ihmis-
jahtiin. Teoksen I osan 6. luvussa toteutettu don Quijoten kirjaston puh-
distus ja epäilyttävien kirjojen polttaminen on ilmiselvä parodia inkvi-
siittoreiden toimista. On kuvaavaa, että toinen don Quijoten ystävis-
tä ja kylänmiehistä on paikkakunnan kirkkoherra, jota ei ikinä nähdä
suorittamassa kirkollisia toimituksia, koska hän käyttää kaiken aikansa
juonimalla parturimestarin kanssa don Quijotea takaisin järki-ihmisten

* Parra Luna, Francisco & Fernández Nieto, Manuel: *El enigma resuelto del Quijote. Un debate sobre el lugar de La Mancha*. Universidad de Alcalá de Henares, 2009.

joukkoon. Tässä kirjassa harva rukoilee, käy messussa tai tunnustaa kristillistä uskoaan muuten kuin muodollisin hokemin. Ja kun don Quijoten ja Sanchon eteen kerran yllättäen ilmestyy kirkkorakennus, ritarin lausahduksen aseenkantajalleen voi tulkita monella tavalla: »Edessämme on kirkko», »Olemme törmänneet kirkkoon» tai »Kirkko on vastassamme».

Hidalgo

En ole käyttänyt suomen kieleenkin ujuttautunutta sanaa »hidalgo», koska sen herättämät mielikuvat ovat seikkailukertomusten ja iskelmäteksien myötä kehittyneet kovin toisenlaisiksi kuin espanjan kielen *hidalgo*-sanan alkuperäinen merkitys edellyttäisi. Hidalgo oli aateliston alhaisin arvoaste, jota ei myönnetty kuninkaan nimityskirjeellä, vaan jonka saattoi lunastaa alemmilta viranomaisilta, jos pystyi todistamaan maineensa ja etenkin verensä puhtauden sekä riittävän maaomaisuuden. Nämä maaseudun alhaisaateliset erosivat kaupunkien porvareista sikäli, että heidät oli osittain vapautettu verosta, mutta toisaalta he eivät saaneet käydä kauppaa eivätkä tehdä työtä. Enimmät hidalgot olivat maaomaisuudestaan huolimatta rutiköyhiä, yleensä rahattomampia kuin naapureinaan elävät talonpojat, mutta he pitivät usein naurettavan tiukasti kiinni muodollisesta arvoasemastaan.

Kamarirouvat

Tekstissä esiintyy muutamassa kohdin »kamarirouvia» (*dueñas*). Päinvastoin kuin kamarineidot, he olivat iäkkäitä, yleensä leskirouvia. Heihin liittyy kokonainen kansantaruston haara, joka niveltyy läheisesti ritariromaaneihin. Kamarirouvat kuvataan rumina ja rietaspuheisina, miehenkipeinä, silmälasipäisinä, pitkään kaapuun pukeutuneina ja hilkalla päänsä peittäineinä. Heidän katsottiin toimivan ruhtinaiden salaisen lemmenkohtaamisten ja aviollisten syrjähyppyjen järjestäjinä, eräänlaisina yläluokan parittajina.

Saarelma

Sancho Panza uneksii kaiken aikaa saarelmasta, jonka isäntä on luvannut hänen hallittavakseen. Lupaus toteutuukin II osan 42. luvusta alkaen

mitä hupaisimmalla tavalla. Alkukielessä lahjoituksen kohteena on *ínsula* (saari), muinaisen espanjan sana jota Sancho ei ymmärrä, koska hänen aikanaan sana on jo muuttunut muotoon *isla*. Siksi Sancho kuvittelee mitä sisämaan paikkaa milloinkin juuri hänelle luvatuksi saarelmaksi. Ja kun hän vihdoin luulee päässeensä käskynhaltijaksi, kuinka ollakaan, hänen saarelmansa nimenä on *Barataria*, suomeksi suunnilleen »Halpala».

Berberia

Lukija saattaa ihmetellä, miksi suomennoksessa esiintyvät paikannimet Alger ja Tunis, mutta eivät Algeria ja Tunisia. Jälkimmäisten kaltaisia selvärajaisia valtioita ei tuolloin ollut, pelkästään Pohjois-Afrikan rannikolla sijaitsevia satamakaupunkeja, joita asuttivat osmanivaltakunnan vasalleina eläneet ja merirosvousta tai oikeammin kaapparitoimintaa harjoittaneet barbareskit eli berberialaiset, joista kaikki eivät tosin olleet etnisesti berbereitä. Barbareskivaltioina tai Berberiana tunnettu alue käsitti suurimman osan nykyisten Marokon, Algerian, Tunisian ja Libyan rannikkoa. Alueen käskynhaltijoina ja ylempinä virkamiehinä toimivat sulttaania edustaneet turkkilaiset.

Ritariromaanit

Maalaisaatelisen Alonso Quijanon esiintyminen haarniska-asuisena ritarina ei naurattanut aikalaisia pelkästään miehen hullunkurisen ulkomuodon ja tärähtäneiden puheiden takia, vaan myös siksi, että koko ritari-ilmiö tässä muodossa kuului tuolloin jo menneeseen maailmaan. Se oli suunnilleen sama kuin että joku tänään Suomessa kiertäisi maaseutua puukeutuneena nuijasodan aikaisiin asusteisiin ja julistaisi vanhahtavin sanakääntein vapauttavansa Jaakko Ilkan vankityrmästä.

Varsinaiset ritariseikkailut liittyivät keskiaikaan ja ristiretkiin, joista oli don Quijoten seikkailujen aikakautena kulunut melkein viisisataa vuotta ja niistä kertovien tarinoiden, legendojen ja ritariromaanien suurimman suosion ajastakin toistasataa vuotta. Ritariromaanit olivat siis Cervantesin aikana menettämässä merkitystään, joten niiden uhka kansan tyhmistäjänä ei ollut kovinkaan ajankohtainen.

Ritariromaanien tyypillisiä aiheita olivat kuningas Arthur ja pyöreän pöydän ritarit, heistä erityisesti Lancelot, Kaarle Suuri ja kaksitoista

pääriä, etenkin Roland, sekä alkuaan kai Portugalissa syntynyt romaani-sarja Amadis de Gaulan ja hänen jälkeläistensä urotöistä. Olen yleisen ta-van mukaan kääntänyt kuvitteellisen ritarinimen Amadis Gallialaiseksi, mutta eräiden tutkijoiden mielestä nimi voisi viitata myös walesilaiseen. Joka tapauksessa ritariromaani maantiede oli aina hyvin summittaista ja tapahtumat sijoittuivat enimmäkseen mielikuvitusvaltioihin.

Itse käsite »ritari» (*caballero*, alkuaan 'ratsumies') oli Cervantesin ai-kaan heikentynyt tietynarvoiselle aateliselle kuuluvaksi puhuttelusanaksi tai viittaamaan muutaman vielä toiminnassa olevan ritarikunnan jäse-nyyteen. Nuo ritarikunnat olivat siinä vaiheessa keskittyneet valtaviin maaomaisuuksiensa hoitoon ja hyväntekeväisyyteen. Nykyespanjassa *caballero*-sanan päämerkitys on 'herrasmies', siis kuten englannin *gentleman*. Turnajaisia järjestettiin ani harvoin ja lähinnä markkinahuvina. Kuninkaat esiintyivät muotokuvissa mielellään haarniska-asuisina, mut-ta haarniskoita ei enää paljonkaan käytetty sodissa, joissa pääosan olivat ottaneet tuliaseet. Cervantes leikittelee taitavasti *caballero*-sanan eri aikai-silla merkityksillä.

Ritariromaani vastustaminenko teoksen »sanoma»?

Kuten sanottu, mikään *Don Quijotessa* ei ole aivan sitä miltä näyttää. Kir-ja on sisäkkäisten totuuksien ja valheiden kudelma. Siksi ei myöskään ni-mimerkki »Miguel de Cervantesin» laatimaa I osan esipuhetta pidä ottaa tosissaan, koska se on laadittu hyvinkin vinossa suin. Siinä teoksen tarkoi-tukseksi julistetaan kansan kirjallista makua turmelevien ritariromaani vastustaminen. Olisiko tämä ollut todellinen syy *Don Quijoten* kirjoitta-miseen? En usko. Pikemmin luulen, että se oli inkvisition sensoreita var-ten heitetty täky, harmiton näennäisteema. Paljon tärkeämpää osaa kir-jassa esittävät myöhäisen 1500-luvun Espanjan yhteiskunnallisten olojen, varsinkin kirkon aseman ja Filip II:n hallinnon piikittely, tekopyhyyden arvostelu sekä etnisten ja uskonnollisten vainojen, veren puhtauden poli-tiikan tuomitseminen. Niin, ja tietysti ihan vilpittön pilailu. Toisaalta: jos kerran *Don Quijote* on nimetty ensimmäiseksi nykyaikaiseksi romaaniksi, pitääkö sillä olla tarkkaan määrättyä sanomaa tai tarkoitusta?

*Kuuluuko teoksen monien eri kertojien
takaa myös Cervantesin oma ääni?*

Tuntuu siltä, että varsinkin Surkean hahmon ritarin mahtipontisiin pöytäpuheisiin Cervantes on sijoittanut omia mielipiteitään Espanjan näytelmäkirjallisuuden tilasta, sotilaan ammatin ylemmyydestä henkítieteiden harjoittamiseen verrattuna sekä maan sotalaitoksen huonosta tilasta sen jälkeen kun »Voittamaton armada» oli perusteellisesti voitettu. On myös helppo huomata, kuinka II osan esipuhe on I osan vastaavaan verrattuna hyvin omakohtainen ja miten se heijastaa kirjailijan suuttumusta siitä, että Avellaneda oli julkaissut väärän *Don Quijote II:n*, ivannut sen esipuheessa karkeasti Cervantesin käsivammaa sekä antanut ymmärtää, että Cervantes olisi omassa *Don Quijotessan* tehnyt pilkkaa suuresta näytelmäkirjailijasta Lope de Vegasta, minkä Cervantes pontevasti kiistää. Erilliskertomukset Lepanton meritaistelusta, La Gouletten linnoituksen valtaamisesta ja kristittyjen orjien elämästä Algerissa ovat *Don Quijoten* yleisestä tyylistä poiketen realistisia ja lähes omaelämäerrallisia.

Lopuksi

Cervantesin sanoja lainatakseni (DQ II:3) toivon lukijoiden voivan sanoa suomennoksestani, että se »on niin selkeästi kirjoitettu, ettei sen lukeminen aiheuta pienintäkään päänvaivaa: pikkulapsetkin sitä hypistelevät, nuoret sitä lukevat, aikuiset sen ymmärtävät ja vanhukset sitä kehuvat».

JYRKI LAPPI-SEPPÄLÄ

DON QUIJOTE

Renessanssiajan ihanteita satirisoiva veijaritarina

Köyhä aatelismies Alonso Quijano menettää järkensä luettuuan liikaa ritariromaaneja. Hän ottaa nimekseen don Quijote Machalainen ja ryhtyy taistelemaan maailman vääryyksiä vastaan. Idealistinen don Quijote kelpuuttaa uskolliseksi aseenkantajakseen järkevän Sancho Panzan. Raihnainen Rocinante-kaakki kulkuneuvonaan tuo »surkean hahmon ritari» taistelee jättiläisiksi luulemiaan tuulimyllyjä vastaan ja vannoo ikuista rakkautta ihanaksi otaksumalleen naapurin Dulcinealle.

Tragikoominen Don Quijote on ajaton klassikko, johon koko myöhempi kertomakirjallisuus vertautuu. Jyrki Lappi-Seppälän nykysuomennos saattaa 400 vuotta sitten ilmestyneen klassikon ansiokkaasti 2000-luvulle.

